Závěr

Nadměrná délka textu opravňuje čtenáře k tomu, aby po autorovi požadoval jakousi bilanci. Autorovou výhodou i nevýhodou je, že o některých věcech již nemůže být žádných pochyb. Je třeba jasné, že ačkoli základní struktura knihy odráží dějinný vývoj pojmu čísla, od antiky přes novověk až po první polovinu minulého století, a snaží se také zohlednit biografické pozadí některých objevů, činí tak příliš výběrově na to, aby mohla být nazývána historickou studií. Ba co víc, její hlubší smysl je spíše ahistorický, odkazující k tomu, že dějiny poznání nepředstavují jednoduchou přímku, cestu, z níž je nemožné uhnout, neboť jen odkrývá předem daná, a proto nepochybná a nevyhnutelná fakta (jak se domnívají vědečtí pozitivisté jako Carnap), či která sice připouští různé okliky a zkratky, stále však směřuje k jediné, a proto nepochybné pravdě (jak se domnívají reformovaní pozitivisté jako Popper). Snažil jsem se ukázat, že poznání je spíše dialektický proces neustálého rozhodování kudy dál, v němž to, co je pravdivé, není určováno externě, na nás nezávislou skutečností, ale interně, dynamickým celkem pragmaticko-koherenčních aspektů naší konkrétní historické situace.

Platón byl první, kdo si povšiml, že reflexe vývoje matematiky má v tomto ohledu výjimečné postavení. Úlohou filosofie bylo přitom od počátku vysvětlit, jak je *možné*, že lze v tomto proměnlivém, tekoucím světě najít cosi neměnného, invariantního (Platónovo [Phil., 15b] jedno v mnohém), a dospět tak k pevnému, na jedinci a situaci nezávislému poznání. Díky Platónovu vlivu tak podobně jako eleaté tradičně rozlišujeme mezi prchavou říší smyslových počitků, náhlých impresí a dojmů, a věčnou oblastí idejí, forem a norem, zapomínáme ale často právě jako eleaté, nikoli však Platón, že tato rozlišení nemají primárně za úkol náš svět zmnožit, že se nejedná o vědecká konstatování nového typu faktu, jak k celé věci přistupuje tradičně metafyzika skrze záměnu kauzální a eidetické příčiny, ale o artikulaci něčeho, co musí po nazření potřebné diference zase zmizet, co musí být odkopnuto jako onen pověstný žebřík Wittgensteinova *Tractatu* [1922, § 6.54]. Právě tento nezvládnutý, ontologizující aspekt Parmenidovy nauky kritizuje Platón, přesto, že se k ní v jiných ohledech systematicky hlásí.

Tvrdí-li tedy Platón či Kant, že poznání vzniká až sloučením smyslového vjemu (názoru) s pojmem (eidetickou formou), nezavazují se tím k existenci dalšího světa (idejí, věcí o sobě), nýbrž upozorňují, že jako lidé nejsme počitkovými funkcemi aktuálního světa, ale teoretické bytosti žijící v prostoru zděděných schémat a možností, co s nimi učinit. Náš život ve světě je podstatně závislý na naší ochotě soustavné reflexe jeho forem, bez jakékoli naděje, že kdy dospějeme k nějaké finální teorii o tom, jak to s nimi 've skutečnosti' je. Právě v tomto základním přístupu či naladění se liší filosofie od vědy, právě na něm je založen fakt, že život a jazyk, na rozdíl od jejich forem a projevů, nelze obejít (je 'unhintergehbar').

Mimořádný význam matematiky v celku ostatních věd spočívá právě v tom, že je 'abstraktní', a vyžaduje tak od toho, kdo se jí učí, značnou míru odhodlání a schopnosti odhlížet od toho, co je 'běžné', 'dobře známé' a 'pohodlné', totiž svět, jak jsem jej našel, rozuměj: jak jsem byl do něho vychován a jak bych v něm mohl být okolnostmi vláčen po zbytek svého života. V tom se samozřejmě jako druhý extrém skrývá nebezpečí tichého šílenství těch, kdo v této abstrakci naleznou zalíbení, které jim dá zapomenout na vše ostatní. Právě na matematice je vidět, že ve světě ani v jazyce neexistují jakákoli předem daná, bezprostřední či přirozená fakta, totiž nestanovíme-li nejprve teorii, nad níž je můžeme objevovat, což znamená mimo jiné i to, že všechno nalezené mohlo být také jinak. Tento základní postřeh jsme se pokoušeli v knize mnohokráte demonstrovat a rozvíjet, poprvé snad nad Bolzanovou větou o mezihodnotě, kterou jsme navrhli číst nejen obvyklým, a proto pohodlným způsobem coby důkaz triviálního (sebeevidentního) tvrzení, ale také jako netriviální návrh, jak definovat kontinuum, a tedy nový pojmový, a potažmo důkazový rámec. Právě tato závislost pozorování (faktů) na našich teoriích je podstatou Kantova koperníkovského obratu (příroda neodpovídá, není-li tázána) a jádrem pozorování, že jako racionální, *sebe*vědomé bytosti nejsme jen produkty a 'oběťmi', ale také spolutvůrci skutečnosti.

Vědci, včetně matematiků, na tuto podmíněnost svých tvrzení systematicky zapomínají a vydávají často za prokázaná fakta různá metatvrzení týkající se zděděné, a proto apriorní struktury (formy) svých výzkumů. To jsme názorně viděli u Cantorova diagonálního argumentu či u zákona vyloučeného třetího, které v jejich předsudečné samozřejmosti donkichotsky napadl Brouwer. Právě neschopnost odlišit konvenčnost jistých předpokladů od důsledků, které jejich volba přináší, kritizuje Platón ve své *Ústavě* [Res., 533b n], když o vědcích hovoří jako o snících. V podobenství o jeskyni tamtéž [Res., 514a nn] se příznačně vědci od ostatních vězňů, pozorujících odrazy forem (zděděných rozlišení, návyků) na stěně, liší jen bystrostí, která jim dovoluje predikovat jejich následnost a četnost (kdykoli dvakrát králík, pak jednou kachna). Podobně jako ostatní vězni odmítají opustit důvěrně známý (empirický) svět a oddat se reflexi jeho forem na (ve) světle ideje dobra (Slunce), jakémsi celku všech možných pragmatických ohledů a rozlišení (toho, co je z těch a těch důvodů ‘dobré’).[47] *Mathémata*, která se mimo (smyslovou) jeskyni také vyskytují, reprezentují přitom ideje (rozlišení) ve slabším slova smyslu, a to právě proto, že nejde o ně samé, ale o jejich cvičný, pomocný charakter. Kdo si důkladným studiem matematických teorií přivykne ostrému světlu abstrakce, je potom schopen využít své poznání ve skutečném světě, zde reprezentovaném jeskyní. Teorie proporcí coby božský dar, který dal lidstvu Pythagoras,[48] je metodou, na níž si lze nacvičit ono tolik potřebné rozpoznávání jednoho (proporce) v mnohém (jejích reprezentacích), jak jsme se s ním poprvé seznámili právě u definice *anthyfairetického* rácia.

Skutečné rozlišování, zachycování stabilního významu našich slov, probíhá podle Platóna [Soph., 218c nn] teprve na platformě metody dělení pojmů, *diairesis*, uzpůsobené vlastnímu, ‘terénnímu’ výzkumu po návratu do jeskyně, tj. světa, o jehož poznání nám jde v první řadě. Platónovo (stejně jako každé jiné) podobenství je přitom zavádějící v tom, že oddělením světa empirického či každodenního (jeskyně) od světa idejí (mimo jeskyni) vzbuzuje dojem, že se lze zdržovat, poznávat pouze v druhém z nich, a návrat do prvního je tak jen záležitostí rozhodnutí mimořádně filantropických jedinců. Ve skutečnosti zde žádná taková volba není: svět první nelze vůbec opustit (ve smyslu Diltheyova: poznání nemůže jít za život, viz s. 544) a tzv. čisté poznání či věda pro sebe sama je v důsledku čirý nesmysl, tj. žádné poznání a žádná věda, stejně jako není filosofie sofistů, prováděná jen pro vnější lesk a uznání, žádnou filosofií.

To vše ale implicitně ukazuje již dialogická, a proto nedogmatická forma Platónových spisů, v níž není svět idejí jednoduše postulován, ale vykazován jako vztažený k světu všednímu právě prostřednictvím *diairesis* coby konsenzuální analýzou relativně stabilní jazykové praxe, hledání jakéhosi ‘největšího společného dělitele’ mínění všech zúčastněných osob, jak to na úrovni teoretické popisuje Eukleidův algoritmus. Pouze lidé nevědomí (včetně sofistů a prototypu ‘vědce’) se tohoto procesu zříkají ve zpupném přesvědčení, že mají klíč k bezprostřednímu poznání (té které části světa), čímž se vydávají napospas vládnoucímu mínění (vědeckému paradigmatu) a zděděným předsudkům. Pompézně ohlašovaná skromnost, s níž se setkáváme jak v rámci vědeckého světonázoru (věda je nedokonalým prostředkem přibližování se k pravdě), tak v prohlášeních náboženských (člověk je jen třtina) a relativistických (každý může mít na věc svůj názor), se pak snadno ukazuje jako falešná v konfrontaci s Platónovým pokusem o nalezení zlaté střední cesty mezi

[47] ‘Pragmatický’ výklad Platónových podobenství podává Stekeler-Weithofer [1995, s. 89 n].

[48] Viz Platón [Phil., 16c nn]. Platón přímo hovoří o Prométheovi, v němž je ovšem tradičně rozpoznáván Pythagoras a za božský dar pak považována matematika. Spatřovat za příslušnou metodou přímo teorii proporcí či dokonce *anthyfairesis* vyžaduje jistý interpretační výkon, jak jej podává např. Stekeler-Weithofer [1992*c*, s. 364 n].

relativismem či subjektivismem Prótagorova ‘člověk je měrou všech věcí’ a Parmenidovým či pythagorejským ‘platonismem’. Cílem pravé filosofie, na rozdíl od filosofie sofistů a metafyziky, je přitom nevykazovat vztah pomíjivého světa smyslů a světa neměnných forem (pevných významů slov) jako deskriptivně-ontologický, ale instrumentální. V tom hraje velkou roli právě matematika pro svůj nepřímý či, lépe řečeno, relativně nepřímý, komplikovaný vztah k empirickému světu. Platón, takto interpretován, se pak stává prvním (transcendentálně-)analytickým filosofem, a v jistém smyslu i prvním filosofem vůbec.

Právě tento základní postoj jsme se pokoušeli rozvíjet i v této knize, s filosofií matematiky jakožto klíčem k problémům filosofie jazyka a filosofie vůbec. Role matematiky byla tedy opět služebná, zaostřená na konstitutivní sémantické vztahy výrazu a jeho významu, věty a její pravdivosti apod., v kontextu bez nepatřičných, např. empirických konotací. Takto získaná rozlišení jsme se pak snažili přenést zpět na prvotní diskurz přirozeného jazyka a světa, např. když jsme argumentovali, že se jméno ani v empirickém diskurzu nestává jménem něčeho skrze jednoduchý akt *deixe*, který u matematických ‘objektů’ nedává bezprostřední smysl, ale v komplexním začlenění daného výrazu do systému možných reprezentací a stanovením toho, kdy jsou dva výrazy jménem ‘téhož objektu’ a kdy nikoli.

Právě reflexe na matematické poznání nám dala nahlédnout, že náš svět není v žádném případě redukovatelný na momentálně zakoušený soubor vjemů či vzpomínek, ale že se jedná o komplikovaný teoretický konstrukt toho, co možná je, co by být mohlo a co možná bude, tj. našich více či méně ospravedlnitelných domněnek a predikcí. Proto bychom stejně jako Platón měli od těch, kdo se zabývají filosofií, očekávat soustavný zájem o matematiku a logiku, nikoli však v naivně-vědeckém smyslu kumulování nových poznatků a navrhování nových teorií, ale porozumění jejich mezím a předpokladům v intencích Kantovy otázky:

Jak je matematika možná?

V této knize jsme se ji pokusili zodpovědět pro relativně úzce vymezenou oblast přirozených a reálných čísel, tedy toho, čím se počítá a čím se měří.